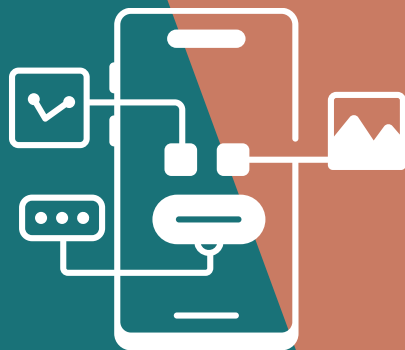

Empower Youth, Explore stories - EYES

PRZEWODNIK PO DZIEDZICTWIE I SPOŁECZNOŚCI

Partnerzy:

Co-funded by
the European Union

SPIS TREŚCI

1

WSTĘP

2

DLACZEGO DZIEDZICTWO JEST WAŻNE

- Dziedzictwo a jednostka – dziedzictwo i ja
- Dziedzictwo a społeczność
- Globalne znaczenie dziedzictwa
- Dziedzictwo kulturowe w edukacji

3

DZIEDZICTWO LOKALNE Z PERSPEKTYWY RÓŻNYCH KRAJÓW

- DZIEDZICTWO LOKALNE W BELGII
- DZIEDZICTWO LOKALNE W POLSCE
- DZIEDZICTWO LOKALNE NA WĘGRZECH
- DZIEDZICTWO LOKALNE W SERBII
- DZIEDZICTWO LOKALNE W NIEMCZECH

4

WNIOSKI

- Czym jest lokalne (kulturalne) dziedzictwo?
- Jakie korzyści przynosi projekt dotyczący lokalnego dziedzictwa?
- System wartości stojący za lokalnymi projektami dziedzictwa (kulturowego)

Co-funded by
the European Union

Współfinansowane przez Unię Europejską. Wyrażone poglądy i opinie są jednak poglądami i opiniami wyłącznie autora/autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy Unii Europejskiej ani Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Ani Unia Europejska, ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

WSTĘP

Zajmowanie się dziedzictwem kulturowym społeczności niesie ze sobą ogromny potencjał w zakresie rozwijania samoświadomości oraz poprawy komunikacji międzykulturowej. Poznawanie i prezentowanie własnego dziedzictwa może wzmacniać tożsamość społeczną wśród młodzieży, sprzyjać dialogowi międzypokoleniowemu oraz wspierać aktywne obywatelstwo. Projekt EYES ma na celu wykorzystanie tego potencjału poprzez edukację młodzieży i ich opiekunów. Uczy, jak badać i poznawać lokalne dziedzictwo kulturowe, a następnie przekształcać zdobytą wiedzę w formę multimedialnej wycieczki, którą młodzi ludzie mogą dzielić się ze swoimi rówieśnikami.

Niniejszy dokument ma na celu przedstawienie, dlaczego edukacja w zakresie lokalnego dziedzictwa kulturowego posiada wspomniane zalety, oraz przekonujące uzasadnienie znaczenia realistycznego i świadomego spojrzenia na własną spuściznę kulturową. Zawiera również krótki przegląd podejścia do dziedzictwa kulturowego w pięciu krajach partnerskich projektu EYES, pokazując, czego można się nauczyć z ich unikalnych systemów wartości, które kształtują krajowe polityki, projekty i narracje.

Ostatni rozdział zawiera podsumowanie oraz ogólne wskazówki dla wszystkich zainteresowanych wykorzystaniem narzędzi projektu EYES do zaplanowania własnej wycieczki po dziedzictwie kulturowym. Dlatego osoby zainteresowane jedynie praktycznymi aspektami mogą pominąć rozdziały drugi i trzeci, przechodząc bezpośrednio do zakończenia.

2. DLACZEGO DZIEDZICTWO JEST WAŻNE

Dziedzictwo a jednostka – dziedzictwo i ja

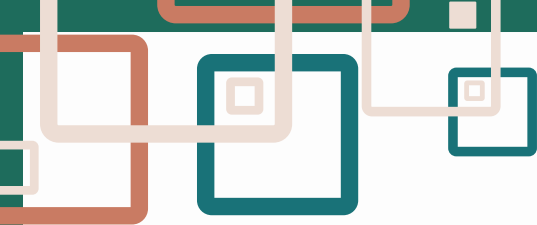
Chociaż my, Europejczycy, lubimy podkreślać naszą indywidualność i wysoko cenimy nasze wolności osobiste, jesteśmy jednak wciąż istotami społecznymi. Istniejemy w społecznościach, które stanowią nasze główne punkty odniesienia. Świadomie lub nie, żyjemy ich tradycjami i zwyczajami, przestrzegamy ich zasad, dzielimy się tymi samymi wartościami i systemami wierzeń. Dopasowujemy nasze codzienne życie do ram, które nasze społeczności nam zapewniają.

Choć niektórzy mogą to postrzegać jako formę ograniczenia, te ramy są również ważnym źródłem bezpieczeństwa i stabilności. Nie tylko wiemy, jak zachowywać się w naszej społeczności — co robić, aby żyć szczęśliwie — ale także w dużej mierze możemy przewidzieć, jak będą się zachowywać inni członkowie tej samej społeczności. Zasady i struktury naszych społeczności w dużej mierze predestynują nasze życie, co sprawia, że poruszanie się w tym systemie staje się bardziej przewidywalne, a tym samym łatwiejsze. Tak więc, nawet jako jednostki, całe nasze istnienie jest głęboko powiązane ze społecznością, w której żyjemy, nasza osobowość, nasze myślenie i zachowanie nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od niej.

Ponieważ jako jednostki jesteśmy znacząco kształtowani przez nasze społeczności, to same społeczności są znacząco kształtowane przez swoje dziedzictwo. Dziedzictwo społeczności można opisać jako sumę wszystkich przeszłych wydarzeń i procesów, które doprowadziły do obecnych tradycji, zwyczajów, wartości i zasad, które wyznają członkowie tej społeczności. Jak to określa słownik Cambridge: „Dziedzictwo to cechy należące do kultury określonego społeczeństwa, takie jak tradycje, języki czy budynki, które zostały stworzone w przeszłości i wciąż mają znaczenie.” Dlatego terażniejsza forma społeczności nie może być zrozumiana bez znajomości jej przeszłości.

W związku z tym istnieje bezpośredni związek między dziedzictwem społeczności a osobowością jednostki, która, w rzeczywistości, nosi dziedzictwo swojej społeczności, tak jak nosi dziedzictwo swojej własnej rodziny. Można by nawet powiedzieć, że dziedzictwo społeczności jest kluczowym elementem charakteru jednostki i nie może być od niego oddzielone. To może pomóc zrozumieć, dlaczego tematy związane ze społecznością i dziedzictwem są często tak wrażliwe i mogą wywoływać gwałtowne konfrontacje. Debaty na temat społeczności i dziedzictwa zawsze są debatami o nas samych — są automatycznie osobiste.

Zakładając, że dziedzictwo społeczności jest kluczowym elementem charakteru jednostki, warto o nie dbać. Dbanie o nasze dziedzictwo i uświadamianie sobie jego cech równa się trosce o własną osobowość i uświadamianiu sobie jej cech. Taka samoświadomość i świadomość siebie są niezbędne. Tylko jeśli zrozumiemy, dlaczego zachowujemy się w taki, a nie inny sposób, będziemy w stanie się rozwijać. Będziemy w stanie dostrzegać powtarzające się wzorce w naszym zachowaniu, które chcielibyśmy zmienić lub wręcz się ich pozbyć. Dopiero wtedy będziemy w stanie zidentyfikować, co naprawdę lubimy i czego chcemy w życiu, działać zgodnie z tym i osiągnąć zrównoważony stan umysłu. Zajmowanie się własnym dziedzictwem jest zatem jednym ze sposobów na tworzenie osobistej samoświadomości.

Dziedzictwo a społeczność

Zajmowanie się dziedzictwem kulturowym społeczności może mieć również pozytywne skutki dla samej społeczności. Podobnie jak jednostki, społeczności również podążają za nieświadomymi wzorcami, które nie zawsze są korzystne dla nich samych. Badanie historii dziedzictwa kulturowego społeczności może odkryć korzenie tych wzorców i zaproponować możliwości ich przezwyciężenia. Jednocześnie wiedza o dziedzictwie społeczności może ujawnić sukcesy i osiągnięcia, które mogą stać się przykładem do naśladowania w przyszłości. Tak więc, cokolwiek społeczności odkrywają, zajmując się swoim dziedzictwem, może to stać się motorem ich postępu i rozwoju.

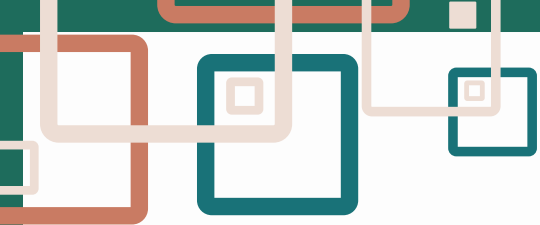
W każdym przypadku, ujawnienie wspólnego dziedzictwa kulturowego społeczności oraz odkrycie wspólnych cech i podobieństw najprawdopodobniej prowadzi do silniejszych więzi między jej członkami. Ma to potencjał, by wspierać poczucie przynależności i sympatii wśród członków społeczności. To z kolei poprawia ich dobrostan i satysfakcję z codziennego życia.

Silna (re-)orientacja na dziedzictwo kulturowe społeczności może jednak mieć również negatywne konotacje. Jeśli wzrost poczucia przynależności wiąże się z aktywnym wyodrębnianiem się i deprecjonowaniem innych społeczności, przywiązanie do własnego dziedzictwa kulturowego może prowadzić do konfliktów między społecznościami i kulturami. Dlatego wartości, które kierują odkrywaniem naszego dziedzictwa kulturowego, decydują o tym, czy jego efekt będzie siłą konstruktywną, czy destrukcyjną.

Globalne znaczenie dziedzictwa

Globalne znaczenie dziedzictwa znajduje wyraz w działalności UNESCO (Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury). Została ona założona w 1945 roku jako odpowiedź na ogromne zniszczenia światowego dziedzictwa podczas II wojny światowej. Zrozumiano wówczas, że te zniszczenia oznaczały nie tylko bardzo konkretne straty w ludzkim życiu i wartościach materialnych, lecz także poważne ciosy zadane tożsamościom ocalałych ludzi, pozostawiając ich głęboko zdestabilizowanych na poziomie osobistym. Celem UNESCO było i nadal jest wzmacnianie „naszego wspólnego człowieczeństwa poprzez promowanie edukacji, nauki, kultury i komunikacji”.¹

[1] UNESCO in brief: <https://www.unesco.org/en/brief> viewed on July 9th, 2025.

Najbardziej widocznym efektem działalności UNESCO jest Lista Światowego Dziedzictwa, która obejmuje zabytki, obiekty przyrodnicze, wyjątkowe tradycje lub zwyczaje o bezcennym znaczeniu nie tylko dla jednego narodu czy społeczności, ale dla całej ludzkości. Społeczności, na których terenie znajdują się obiekty Światowego Dziedzictwa, otrzymują wsparcie finansowe i materialne w celu ich ochrony i utrzymania.

Pojęcie Światowego Dziedzictwa uległo ewolucji na przestrzeni dekad od momentu powstania UNESCO. Jego znaczenie było stopniowo rozszerzane wraz ze wzrostem świadomości ludzkości na temat wielowymiarowości tego terminu. Pierwsza przyjęta definicja została sformułowana w Konwencji o Światowym Dziedzictwie z 1972 roku i skupiała się na dziedzictwie materialnym, takim jak budynki, obiekty przyrodnicze, dokumenty czy dzieła sztuki. Ta definicja została rozszerzona w Konwencji UNESCO o Niematerialnym Dziedzictwie Kulturowym z 2003 roku, kiedy do rozumienia dziedzictwa lokalnego dodano żywe tradycje, rytuały, muzykę, rzemiosło, wiedzę lokalną oraz historię przekazywaną ustnie.

Ostatnie rozszerzenie definicji dziedzictwa pochodzi od Rady Europy i jej Konwencji z Faro z 2005 roku. Konwencja z Faro podejmuje niezwykle ważne pytanie o to, w jaki sposób (lokalne) dziedzictwo kulturowe może być wykorzystywane jako siła konstruktywna dla pozytywnego rozwoju człowieka, a nie być nadużywane w sposób prowadzący do podziałów społeczności zamiast do ich zjednoczenia. Zgodnie z Konwencją z Faro, dziedzictwo kulturowe oraz wszelkie działania z nim związane muszą być osadzone w systemie wartości opartym na prawach człowieka i demokracji. „Konwencja z Faro zachęca nas do uznania, że przedmioty i miejsca same w sobie nie są tym, co najważniejsze w dziedzictwie kulturowym. Istotne są znaczenia i funkcje, jakie ludzie im przypisują, oraz wartości, które reprezentują.”²

To oznacza dwie rzeczy. Po pierwsze, taka perspektywa oparta na wartościach toruje drogę do krytycznego i świadomego podejścia do własnego dziedzictwa kulturowego. Pozwala zmierzyć się zarówno z pozytywnymi, jak i negatywnymi aspektami rozwoju własnej społeczności i podjąć odpowiednie działania – promujące lub korygujące. Po drugie, podejście oparte na wartościach skutecznie zapobiega nadużyciom dziedzictwa lokalnego. Nadużyciem takim może być wykorzystywanie dziedzictwa jako usprawiedliwienia dla dzielenia społeczności na podstawie domniemanych różnic kulturowych. Nacjoniści wszelkiego rodzaju, używają argumentów kulturowych do uzasadniania swojej wyższości nad innymi narodami, co ostatecznie prowadzi do konfliktów narodowych lub etnicznych. Jeśli jednak dziedzictwo kulturowe jest postrzegane w ramach solidnych fundamentów demokratycznych i opartych na prawach człowieka, nie prowadzi ono do podziałów kulturowych, ponieważ istniejące różnice nie są rozumiane jako zagrożenie czy niebezpieczeństwo, lecz jako konstruktywne źródło rozwoju jednostkowego i społecznego.

Podsumowując, integracja dziedzictwa kulturowego z programami edukacyjnymi niesie ze sobą ogromny potencjał:

- Po pierwsze, zgłębianie dziedzictwa i tła kulturowego własnej społeczności sprzyja samoświadomości jednostek, ponieważ w istocie odkrywają one elementy własnej tożsamości.
- Po drugie, odkrywanie nieznanych faktów na temat własnej społeczności może wzmacniać więzi między jej członkami poprzez uświadamianie sobie wspólnych cech i budowanie wzajemnej sympatii.
- Po trzecie, odkrywanie krytycznych aspektów własnego dziedzictwa kulturowego i historycznego może prowadzić do przezwyciężenia dysfunkcji wewnątrz społeczności.
- Po czwarte, poznawanie wyjątkowych cech kulturowych oraz różnic w stosunku do innych społeczności może wzbudzać ciekawość członków danej społeczności wobec innych kultur i tradycji. Dzieje się tak, gdy dziedzictwo kulturowe jest badane z perspektywy opartej na prawach człowieka, obejmującej demokrację i jej pluralistyczne fundamenty.
- Ostatecznie badanie dziedzictwa kulturowego to zadanie wielowymiarowe, które wymaga wielu umiejętności, zdobywanych w trakcie procesu badawczego. Obejmuje to techniki wyszukiwania literatury, badań archiwalnych, prowadzenia wywiadów, techniki prezentacyjne – w tym zarządzanie multimodalnymi formami ekspresji – a także podstawową wiedzę i/lub umiejętności z zakresu kontekstu merytorycznego, który jest przedmiotem badań, by wymienić tylko niektóre z nich. W związku z tym „Świadomość kulturowa i ekspresja” to jedna z ośmiu kluczowych kompetencji w ramach uczenia się przez całe życie.³

3. DZIEDZICTWO LOKALNE Z PERSPEKTYWY RÓŻNYCH KRAJÓW

3.1. DZIEDZICTWO LOKALNE W BELGII

SPOŁECZNE POSTRZEGANIE I ZNACZENIE SPOŁECZNE

W Belgii lokalne dziedzictwo odgrywa fundamentalną rolę w budowaniu tożsamości zbiorowej i indywidualnej. Zarówno w Walonii, Flandrii, jak i w Brukseli postrzegane jest ono jako narzędzie spajające społeczeństwo, budujące wspólną pamięć i promujące region. Choć zarządzanie dziedzictwem jest zregionalizowane, istnieje wspólna świadomość jego znaczenia dla społeczności.

Spółeczeństwo wykazuje głębokie przywiązanie do swojego lokalnego dziedzictwa: kapliczki, gospodarstwa, kopalnie, tradycje ludowe czy charakterystyczne miejsca przyrodnicze są źródłem dumy i poczucia sensu. Inicjatywy obywatelskie i lokalne stowarzyszenia uruchamiają coraz więcej projektów promujących to dziedzictwo – organizują wycieczki z przewodnikiem, wystawy, publikacje i nagrania cyfrowe. Wydarzenia takie jak Dni Dziedzictwa (lub Open Monumentendag we Flandrii) przyciągają co roku tysiące odwiedzających, co potwierdza stałe zainteresowanie społeczne tą tematyką.

Lokalne dziedzictwo jest również stałym tematem w polityce, zwłaszcza w kontekście kultury, planowania przestrzennego i turystyki. Sekretarz Stanu ds. Planowania Przestrzennego Regionu Stołecznego Brukseli, Ans Persoons, powiedziała na przykład: „Można – i trzeba – znaleźć równowagę między modernizacją miast a ochroną dziedzictwa, jeśli chcemy oddać więcej przestrzeni ludziom.”⁴

Niektóre społeczności przywiązują szczególną wagę do swojego dziedzictwa:

- obszary wiejskie, pielęgnujące wielowiekowe tradycje,
- regiony przemysłowe, poszukujące nowej tożsamości,
- wielokulturowe dzielnice miejskie, wykorzystujące dziedzictwo jako narzędzie dialogu międzykulturowego.

Projekty takie jak Vis ton Patrimoine, Patrimoine à roulettes czy Un artisan vit dans mon village są wyrazem tej dynamiki – zachęcają młodych ludzi do eksplorowania swojego otoczenia, wyrażania siebie i wspólnego tworzenia nowych narracji o dziedzictwie.

[4] <https://www.brusselstimes.com/belgium/711299/urbicide-how-brussels-is-seeking-to-balance-modernisation-and-heritage?>

KONTEKST REGULACYJNY I INSTYTUCJONALNY

W Belgii ochrona dziedzictwa regulowana jest przez regionalne ramy prawne:

W Walonii Kodeks Dziedzictwa Walonii⁵ (zaktualizowany w 2024 roku) określa zasady ochrony zabytków, obszarów, zespołów zabudowy czy terenów archeologicznych.

Dziedzictwo lokalne może zostać objęte ochroną, jeśli uznane zostanie za istotne dla tożsamości regionalnej.

We Flandrii Onroerend Erfgoeddecreet⁶ (Dekret o Dziedzictwie Nieruchomym z 2013 r.) ustanawia różne poziomy uznania dziedzictwa – od dziedzictwa gminnego po wpisy międzynarodowe.

W Regionie Stołecznym Brukseli obowiązuje specjalna ustawa z 1993 roku, która integruje ochronę dziedzictwa z polityką planowania przestrzennego.

Na poziomie federalnym przepisy dotyczą głównie dziedzictwa ruchomego (dzieła, przedmioty, archiwa) oraz eksportu dóbr kultury. Belgia ratyfikowała również kilka konwencji międzynarodowych – w szczególności Konwencję z Faro oraz Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – które wpływają na polityki regionalne.

Gminy odgrywają kluczową rolę: często tworzą listy obiektów do ochrony, prowadzą działania edukacyjne i informacyjne, a także realizują projekty partycypacyjne z mieszkańcami.

Belgia dysponuje bogatą siecią instytucji publicznych, prywatnych i obywatelskich, zajmujących się ochroną i promocją dziedzictwa:

WALONIA – Agencja Dziedzictwa Walonii (AWaP)

- o Misja: poznanie, ochrona, restauracja i promocja dziedzictwa architektonicznego Walonii.
- o Działania: wsparcie techniczne, dotacje, szkolenia i projekty edukacyjne (np. Adoptuj zabytek, Rzemieślnik mieszka w mojej wiosce).
- o Wartości: przekaz międzypokoleniowy, dostępność, lokalne zakorzenienie, edukacja obywatelska.

FLANDRIA – Agentschap Onroerend Erfgoed

- o Misja: ochrona, zarządzanie i upowszechnianie dziedzictwa.
- o Działania: wsparcie dla gminnych inwentaryzacji, finansowanie renowacji, narzędzia cyfrowe do popularyzacji (np. erfgoedkaart.be).
- o Wartości: partycypacja obywatelska, adaptacyjne ponowne wykorzystanie, szacunek dla tożsamości lokalnej.

BRUKSELA – Urban.brussels (Departament Dziedzictwa Kulturowego)

- o Misja: integracja dziedzictwa z planowaniem przestrzennym i polityką zrównoważonego rozwoju.
- o Działania: wsparcie właścicieli, rozpowszechnianie informacji, projekty mediacyjne na terenach miejskich.
- o Wartości: różnorodność, innowacje w dziedzinie dziedzictwa, zarządzanie partycypacyjne.

Stowarzyszenia i inicjatywy obywatelskie

Wiele lokalnych organizacji non-profit działa na rzecz dokumentowania, przekazywania i promocji dziedzictwa:

- o W Walonii: Qualité-Village-Wallonie, Maison du Patrimoine Médiéval Mosan, itd.
 - o We Flandrii: Heemkundige Kringen, lokalne sieci historyczne
 - o W całym kraju: lokalne muzea, biblioteki, towarzystwa historyczne, zaangażowane szkoły
- Te organizacje wydają publikacje, organizują trasy turystyczne, zbierają świadectwa oraz tworzą narzędzia edukacyjne. Ich działalność przyczynia się do demokratyzacji dostępu do dziedzictwa.

[5] Code Wallon du Patrimoine,

https://agencewallonnedupatrimoine.be/wp-content/uploads/2024/05/20240601_CoPat_Textes_legislatifs_consolides.pdf

[6] <https://codex.vlaanderen.be/portals/codex/documenten/1023317.html>

SYSTEM WARTOŚCI STOJĄCY ZA DZIEDZICTWEM LOKALNYM I KULTUROWYM

W Belgii dziedzictwo lokalne rozumiane jest w sposób szeroki i różnorodny, obejmując:

stare budynki, stanowiska archeologiczne, pozostałości przemysłowe, elementy krajobrazu miejskiego

języki regionalne, muzyka, przepisy kulinarne, umiejętności rzemieślnicze, zwyczaje

krajobrazy kulturowe, lasy państwowe, zabytkowe parki

Najczęściej podkreślane wartości to:

dziedzictwo lokalne pozwala ludziom identyfikować się z miejscem i odczuwać przynależność do wspólnoty

postrzegane jest jako cenne narzędzie edukacyjne, nośnik pamięci i przestrzeń dialogu międzypokoleniowego

renowacja starych budynków często promowana jest jako ekologiczna alternatywa wobec nowego budownictwa

różnorodność kulturowa: w wielokulturowych dzielnicach dziedzictwo staje się bramą do poznania historii innych osób i grup

Instytucje często posługują się definicjami UNESCO, ale dostosowują je do lokalnego kontekstu. Przykładowo, AWaP ceni zarówno „prestżowych świadków historii”, jak i „skromne świadectwa życia codziennego”.

Coraz większego znaczenia w politykach dziedzictwa nabierają również partycypacja, współtworzenie i mediacja. Obywatele nie są już tylko widzami, ale aktywnymi uczestnikami działań wokół dziedzictwa.

WNIOSKI: ROLA DZIEDZICTWA LOKALNEGO W BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI BELGII

W Belgii ochrona i promocja dziedzictwa lokalnego mają silny wymiar tożsamościowy – szczególnie w kraju, w którym współistnieją różne kultury, języki i narracje historyczne. Dziedzictwo często postrzegane jest jako nić łącząca przeszłość, teraźniejszość i przyszłość, a także jako sposób na nawiązanie relacji z terytorium i wspólną pamięcią.

Odgrywa ono również kluczową rolę w kształtowaniu aktywnego obywatelstwa. Dzięki projektom edukacyjnym, takim jak Vis ton Patrimoine (Doświadcz swojego dziedzictwa), Classes du Patrimoine (Klasy Dziedzictwa) czy Un artisan vit dans mon village (Rzemieślnik mieszka w mojej wiosce), młodzi ludzie są zachęceni do odkrywania, kwestionowania i interpretowania swojego otoczenia, rozwijając tym samym krytyczne myślenie i poczucie odpowiedzialności za dobro wspólne.

W obliczu wyzwań klimatycznych, napięć społecznych i przemian cyfrowych, dziedzictwo lokalne jawi się jako przestrzeń odporności, dialogu i wspólnej wyobraźni. Pomaga kształtować społeczeństwo bardziej świadome swojej historii, a jednocześnie otwarte na różnorodność i zmiany.

POSTRZEGANIE I ZNACZENIE SPOŁECZNE

Dziedzictwo lokalne w Polsce zajmuje istotne miejsce zarówno w świadomości społecznej, jak i w ogólnonarodowym dyskursie. Historyczna trajektoria państwa polskiego – naznaczona rozbiorami, okupacjami, zmianami granic oraz transformacjami ustrojowymi – ukształtowała silną wrażliwość na kwestie tożsamości kulturowej i ciągłości historycznej. W związku z tym dziedzictwo lokalne jest powszechnie postrzegane jako integralna część dziedzictwa narodowego i traktowane z dużym szacunkiem przez różne grupy społeczne.

Społeczeństwo wykazuje duże zainteresowanie ochroną dziedzictwa lokalnego, zwłaszcza w regionach o głęboko zakorzenionych tradycjach historycznych i kulturowych. Zwyczaje ludowe, rytuały religijne, gwary regionalne i zabytki architektury postrzegane są nie tylko jako artefakty kultury, ale przede wszystkim jako wyraz tożsamości wspólnotowej i pamięci międzypokoleniowej. Nastroje te znajdują odzwierciedlenie w retoryce politycznej – polscy przywódcy, w tym prezydenci oraz ministrowie kultury, wielokrotnie podkreślali znaczenie ochrony pamięci kulturowej i dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Prezydent Andrzej Duda nazwał dziedzictwo „moralnym zobowiązaniem wobec tych, którzy kształtowali duszę narodu polskiego”.

Tematy związane z dziedzictwem pojawiają się regularnie w debatach parlamentarnych i działaniach samorządowych, szczególnie w kontekście rozwoju regionalnego, turystyki i edukacji. W ostatnich latach coraz większą uwagę poświęca się rewitalizacji zaniedbanego lub zapomnianego dziedzictwa – zwłaszcza tego należącego do społeczności mniejszościowych lub powojennych – co świadczy o rosnącej świadomości wielokulturowego wymiaru historii Polski.

Profesor Jacek Purchla, założyciel Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie, podkreśla znaczenie dziedzictwa lokalnego w kształtowaniu tożsamości regionalnej i rozwoju miast. Twierdzi: „Dziedzictwo kulturowe to nie tylko spuścizna przeszłości, ale strategiczny zasób przyszłości, szczególnie dla społeczności lokalnych, które po dekadach wymazywania na nowo odzyskują swoją tożsamość” (źródło: Cultural Heritage and Identity in Central Europe, 2011).

Perspektywa Purchli ukazuje dziedzictwo jako narzędzie nie tylko do pielęgnowania pamięci, ale także do aktywnego kształtowania tożsamości i miejsca różnych wspólnot – wiejskich, miejskich, mniejszościowych i religijnych – w szerszej narracji narodowej.

FPO pierwsze, społeczności wiejskie często zdają się wykazywać silne przywiązanie do tradycji ludowych, dialektów, rytuałów religijnych i lokalnego rzemiosła. Elementy te są integralną częścią lokalnej tożsamości. Z drugiej strony, społeczności miejskie, zwłaszcza w miastach o znaczeniu historycznym, takich jak Kraków, Wrocław czy Gdańsk, koncentrują się bardziej na dziedzictwie architektonicznym i wielokulturowym (w tym na śladach niemieckich, żydowskich i rosyjskich). Co więcej, mniejszości i społeczności marginalizowane, takie jak Łemkowie, Kaszubi, Ślązacy i Romowie, kładą duży nacisk na zachowanie dziedzictwa kulturowego jako sposobu na potwierdzenie swojej odrębnej tożsamości w szerszym kontekście polskim. Wreszcie, społeczności religijne, a zwłaszcza Kościół katolicki, odgrywają znaczącą rolę w ochronie i promowaniu dziedzictwa religijnego, w tym kościołów, sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych.

KONTEKST REGULACYJNY I INSTYTUCJONALNY

Głównym aktem prawnym regulującym ochronę dziedzictwa lokalnego w Polsce jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku. Ustawa ta stanowi kompleksowe narzędzie prawne, które reguluje kwestie ochrony, konserwacji i dokumentacji dóbr kultury uznanych za posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Prawo to opiera się na założeniu, że dziedzictwo kulturowe stanowi dobro publiczne, a jego ochrona leży w interesie całego społeczeństwa. Podkreśla ono współodpowiedzialność państwa, samorządów lokalnych oraz właścicieli prywatnych za zapewnienie integralności i ciągłości zabytków. Uzasadnieniem dla tych działań jest przekonanie, że dziedzictwo kulturowe zawiera skumulowane doświadczenie, wiedzę i wartości narodu, stanowiąc fundament tożsamości kulturowej i świadomości obywatelskiej.

Kluczowe mechanizmy i obowiązki wynikające z ustawy to tworzenie rejestrów zabytków i dokumentacja zasobów dziedzictwa, nakładanie obowiązków konserwatorskich na właścicieli nieruchomości wpisanych do rejestru, uprawnienia organów ochrony zabytków do interwencji w przypadku zaniedbań lub nielegalnych przekształceń, wsparcie finansowe na szczeblu krajowym i regionalnym (często uzupełniane przez środki z UE, np. z funduszy kultury).

Ustawa jednoznacznie wskazuje, że ochrona dziedzictwa to sprawa interesu publicznego i odpowiedzialności narodowej. Dziedzictwo traktowane jest jako niezastąpione źródło wiedzy, tożsamości i ciągłości historycznej. Najważniejszą instytucją odpowiedzialną za politykę dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID).

Do jego zadań należy: identyfikacja, badania, dokumentacja i promocja dziedzictwa materialnego i niematerialnego; definicja dziedzictwa lokalnego jako integralnej części krajobrazu kulturowego: zabytki architektury, stanowiska archeologiczne, rzemiosło tradycyjne, historia mówiona, obyczaje lokalne. Ponadto, podkreśla wartość społecznej dziedzictwa – jako narzędzia edukacji, integracji wspólnot lokalnych i budowania tożsamości narodowej. W oficjalnych komunikatach NID przedstawia ochronę dziedzictwa jako kulturowy i moralny obowiązek, niezbędny do zapewnienia ciągłości międzypokoleniowej i odporności społecznej.

Do innych instytucji państwowych należy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu krajowej polityki ochrony dziedzictwa. Misja Ministerstwa podkreśla ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego Polski jako fundamentu tożsamości narodowej, zaangażowania obywatelskiego i uznania międzynarodowego. Podejście Ministerstwa do lokalnego dziedzictwa jest wielopłaszczyznowe: łączy wsparcie finansowe (np. poprzez programy grantowe, takie jak Ochrona Zabytków czy Kultura ludowa i tradycyjna), nadzór legislacyjny oraz współpracę międzynarodową, dążąc do zapewnienia zarówno ochrony obiektów materialnych, jak i transmisji niematerialnych praktyk kulturowych.

Ministerstwo szeroko rozumie dziedzictwo lokalne, obejmując nie tylko zabytkowe budynki i pomniki, ale także kulturę ludową, język, tradycje ustne, rzemiosło i rytuały religijne. Ta kompleksowa definicja odzwierciedla rosnące uznanie dziedzictwa za żywy, ewoluujący proces zakorzeniony w życiu społeczności. Dziedzictwo lokalne jest zatem postrzegane zarówno jako odzwierciedlenie różnorodności regionalnej, jak i element konstytutywny bogactwa kulturowego narodu.

W swoich strategiach komunikacji publicznej i polityce, Ministerstwo argumentuje na rzecz znaczenia lokalnego dziedzictwa, podkreślając jego rolę w budowaniu spójności społecznej, tożsamości obywatelskiej i ciągłości międzypokoleniowej. Uznaje ochronę dziedzictwa za obywatelski obowiązek, który wzmacnia odporność narodową, promuje turystykę i rozwój gospodarczy oraz zapewnia, że pamięć o różnorodnych doświadczeniach kulturowych – zwłaszcza tych wypartych lub wymazanych przez dawne reżimy – jest podtrzymywana.

Na poziomie regionalnym wojewódzcy (regionalni) konserwatorzy zabytków działają jako zdecentralizowane organy zarządzania dziedzictwem. Ich głównym zadaniem jest realizacja polityki państwa w zakresie konserwacji, restauracji i dokumentacji dziedzictwa. Przyjmują oni podejście ochronne i regulacyjne, koncentrując się na egzekwowaniu prawa, planowaniu przestrzennym i nadzorze technicznym. Dla tych konserwatorów lokalne dziedzictwo jest definiowane głównie w kategoriach kultury materialnej – architektury historycznej, stanowisk archeologicznych i układów urbanistycznych – ale ich praca jest coraz częściej oparta na konsultacjach społecznych i planowaniu partycypacyjnym. Podkreślają oni wartość dziedzictwa nie tylko dla wiedzy historycznej, ale także dla lokalnego rozwoju i zrównoważonego rozwoju kulturowego.

Liczne organizacje pozarządowe i fundacje prywatne aktywnie działają na rzecz ochrony dziedzictwa. Wśród nich Fundacja Dziedzictwa Kulturowego odgrywa znaczącą rolę. Organizacja ta angażuje się w projekty renowacji, zwłaszcza obiektów dziedzictwa religijnego i mniejszości, oraz promuje świadomość społeczną poprzez wystawy, wykłady i publikacje. Misja fundacji podkreśla etyczny wymiar pracy na rzecz dziedzictwa – mianowicie obowiązek przywracania zapomnianych lub zaniedbanych historii oraz wspierania dialogu między społecznościami. Ich podejście często obejmuje współpracę z lokalnymi mieszkańcami, wzmacniając w ten sposób rolę dziedzictwa jako dobra wspólnego, a nie wyłącznie instytucjonalnego.

SYSTEM WARTOŚCI STOJĄCY ZA DZIEDZICTWEM LOKALNYM I KULTUROWYM

Dziedzictwo lokalne zajmuje istotne miejsce w polskim dyskursie publicznym oraz w ramach instytucjonalnych, gdzie przypisuje mu się szereg wzajemnie powiązanych wartości. Do najważniejszych należą:

Dziedzictwo jest powszechnie postrzegane jako filar zarówno tożsamości lokalnej, jak i narodowej, łącząc przeszłe pokolenia ze współczesnym społeczeństwem oraz przyszłymi wspólnotami.

Ochrona i zachowanie dziedzictwa przedstawiane są jako wspólna odpowiedzialność, angażująca jednostki, społeczności i instytucje we wspólne zobowiązanie do troski o kulturę.

W regionach ukształtowanych przez konflikty historyczne lub przemiany ustrojowe, dziedzictwo bywa przywoływane jako źródło jedności, sprzyjające budowaniu więzi społecznych i wzmocnieniu poczucia wspólnej przynależności.

Ochrona dziedzictwa często przedstawiana jest jako akt moralnego obowiązku i sprawiedliwości historycznej, zwłaszcza w kontekście zniszczeń wojennych i wymazywania narracji mniejszości.

Wartości te przejawiają się w różnorodnych działaniach, takich jak kampanie społeczne, rozwój programów nauczania, czy lokalne inicjatywy na rzecz rewitalizacji historycznego otoczenia, zachowania wiedzy tradycyjnej i dokumentowania historii mówionej. Dzięki tym wysiłkom dziedzictwo nie tylko jest chronione, ale również aktywnie integrowane ze współczesnym życiem kulturalnym i obywatelskim.

WNIOSKI: ROLA DZIEDZICTWA LOKALNEGO W BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI POLSKI

Podsumowując, ochrona i promocja dziedzictwa lokalnego w Polsce odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu kulturowej samoświadomości oraz tożsamości zbiorowej Polaków. W kraju, którego krajobraz historyczny został głęboko naznaczony przez inwazje zewnętrzne, wewnętrzne zawirowania i zmieniające się granice, troska o dziedzictwo jawi się zarówno jako strategia odporności, jak i forma ekspresji kulturowej. Dziedzictwo lokalne nie tylko odzwierciedla unikalny charakter poszczególnych regionów i społeczności, ale także współtworzy szerszą narrację narodową, opartą na wartościach różnorodności, pamięci i ciągłości. Tym samym stanowi istotne narzędzie w nieustannym procesie odbudowy kulturowej oraz formowania tożsamości, potwierdzając zaangażowanie Polski w pielęgnowanie swojej przeszłości przy jednoczesnym mierzeniu się z wyzwaniami współczesności.

SPOŁECZNE POSTRZEGANIE I ZNACZENIE SPOŁECZNE

Na Węgrzech lokalne dziedzictwo kulturowe ma ogromną wartość społeczną. Świadczy o tym popularność festiwali ludowych, tradycje lokalne oraz powszechna ochrona zabytków. Badania społeczności wiejskich na Węgrzech pokazują, że dziedzictwo jest głęboko zakorzenione w tkance tych społeczności, a tradycje i wspomnienia kształtują lokalny krajobraz (Csurgó i Smith, 2022).⁷ W wielu wioskach i miasteczkach ludzie są głęboko związani z lokalnymi zwyczajami, czy to poprzez tradycyjne tańce, regionalne rzemiosło, czy lokalną kuchnię. Tradycje te są nie tylko pielęgnowane, ale także aktywnie podtrzymywane i przekazywane przyszłym pokoleniom.

Jednym z wyjątkowych przykładów tej głębokiej więzi jest karnawał Busójárás w Mohaczu⁸, wielowiekowa tradycja, podczas której uczestnicy noszą maski i kożuchy, aby przegonić zimę. To wydarzenie, uznane przez UNESCO za niematerialne dziedzictwo kulturowe, to coś więcej niż tylko festiwal — to celebrowanie lokalnej tożsamości. Każdego roku uczestniczą w nim tysiące gości, a cała społeczność, w tym młodzież, angażuje się w podtrzymywanie tradycji. Dla mieszkańców Mohaczu karnawał to nie tylko wydarzenie kulturalne, ale istotna część ich tożsamości, łącząca ich z przeszłością i tworząca wspólne poczucie przynależności do teraźniejszości. Podobnie haft Matyó z Mezőkövesd⁹, znany z żywych kwiatowych wzorów, to żywa tradycja, którą zachowali lokalni rzemieślnicy i wpisano na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Te przykłady pokazują, że dla wielu Węgrów dziedzictwo nie jest odległym pojęciem, ale czymś, co jest wplecione w tkankę ich codziennego życia. Wielu Węgrów uczestniczy w działaniach związanych z dziedzictwem kulturowym: domy tańca ludowego (táncház) cieszą się popularnością wśród młodych ludzi,

[7] Csurgó, B., & Smith, D. (2022). Rural heritage and place-making: Embedding community values, traditions, and memories in Hungary. *Journal of Rural Studies*, 75, 100-112. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.01.012>

[8] Mohács Busójárás carnival: UNESCO Intangible Cultural Heritage. Retrieved June 30, 2025, from <https://ich.unesco.org/en/RL/busojaras-carnival-in-mohacs-00320>

[9] Matyó embroidery: UNESCO Intangible Cultural Heritage. Retrieved June 30, 2025, from <https://ich.unesco.org/en/RL/maty%C3%B3-embroidery-00321>

lokalne muzea historyczne i skanseny (tájházak) regularnie odwiedzają to miejsce. Ponadto coroczne dni dziedzictwa kulturowego (Kulturális Örökség Napjai)¹⁰ przyciągają tłumy do zabytkowych budynków i miejsc na terenie całych Węgier. Wydarzenia te podkreślają rosnące zainteresowanie społeczeństwa ochroną dziedzictwa kulturowego, w które angażują się zarówno młodsze, jak i starsze pokolenia. Społeczności wiejskie, mniejszości etniczne i starsze pokolenia tradycyjnie skupiały się bardziej na ochronie dziedzictwa, ale w ostatnich latach zauważalny jest wzrost zainteresowania wśród

młodzieży miejskiej. Zespoły muzyki ludowej i tańca mają prężnie działającą scenę nawet w Budapeszcie, co pokazuje, że lokalne tradycje cieszą się szerokim zainteresowaniem i nie ograniczają się już do obszarów wiejskich. W rzeczywistości rosnące zainteresowanie lokalnym dziedzictwem wśród młodych ludzi w miastach odzwierciedla głębszy odrodzenie kulturowe, ponieważ młodzież coraz częściej pragnie na nowo nawiązać kontakt ze swoimi korzeniami. Na poziomie politycznym lokalne dziedzictwo stało się istotną kwestią, często powiązaną z dyskusjami na temat tożsamości narodowej i polityki kulturalnej. W ostatnich latach ochrona dziedzictwa stała się centralnym tematem węgierskiej agendy politycznej. Polityka kulturalna coraz częściej podkreśla znaczenie dziedzictwa jako cennego dobra, kluczowego nie tylko dla turystyki, ale także dla budowania społeczności i pielęgnowania patriotyzmu. Lokalne dziedzictwo, z jego silnym związkiem z tożsamością narodową, nie jest postrzegane jako niszowe zainteresowanie, lecz jako kluczowy element życia publicznego. W rezultacie dyskusje na temat ochrony dziedzictwa stają się coraz bardziej widoczne, przenosząc się z kręgów akademickich na pierwszy plan dyskursu narodowego.

KONTEKST REGULACYJNY I INSTYTUCJONALNY

Ochrona dziedzictwa kulturowego na Węgrzech opiera się na kompleksowych ramach prawnych:

- Ustawa LXIV z 2001 r. o ochronie dziedzictwa kulturowego, która stanowi podstawę prawną identyfikacji, ochrony i użytkowania dziedzictwa kulturowego. Obejmuje ona zarówno dziedzictwo materialne (takie jak zabytki, budynki historyczne i artefakty), jak i niematerialne (takie jak zwyczaje, tradycje i rzemiosło). Ustawa podkreśla znaczenie zrównoważonego rozwoju, zaangażowania społecznego i edukacji, zapewniając, że dziedzictwo jest nie tylko chronione, ale także dostępne dla przyszłych pokoleń.
- Dekret Rządowy 393/2012 (XII. 20.) określa zasady działania organów ds. dziedzictwa, definiując sposób rejestracji, ochrony i monitorowania obiektów dziedzictwa kulturowego. Dekret ten zapewnia standaryzację i systematyczność procesu konserwacji dziedzictwa, zapewniając jego jednolitość w całym kraju.

Węgry są również aktywnym uczestnikiem kluczowych porozumień międzynarodowych, które regulują ochronę dziedzictwa. Jako sygnatariusz Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa oraz Konwencji o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, Węgry zobowiązały się do globalnych wysiłków na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. Te porozumienia międzynarodowe zapewniają Węgrom ramy prawne gwarantujące zachowanie dziedzictwa nie tylko ze względu na dumę narodową, ale także dla społeczności międzynarodowej. Przestrzegając tych konwencji, Węgry dostosowują swoją politykę do światowych standardów i wzmacniają swoją rolę w ochronie dziedzictwa międzynarodowego.

Istotnym aspektem węgierskiego systemu ochrony dziedzictwa jest jego zdecentralizowana struktura. Podczas gdy rząd krajowy zapewnia nadrzędne przepisy i ramy prawne, lokalne gminy, muzea i służby strażników parków narodowych odgrywają aktywną rolę w ochronie dziedzictwa na poziomie lokalnym. Władze lokalne są uprawnione do podejmowania decyzji dotyczących ochrony dziedzictwa, a lokalne muzea, często utrzymywane przez gminy, odgrywają kluczową rolę zarówno w badaniach, jak i wystawach dziedzictwa kulturowego. Ponadto służby strażników parków narodowych pomagają w ochronie stanowisk archeologicznych, zapewniając ochronę dziedzictwa zarówno w środowisku naturalnym, jak i w obiektach zabytkowych.

[10] Kulturális Örökség Napjai: Heritage Days in Hungary. Retrieved June 30, 2025, from <https://www.kulturoris.hu/en/>

Węgry kładą również duży nacisk na ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – zobowiązanie to zostało wzmocnione przez wczesne przyjęcie Konwencji UNESCO o niematerialnym dziedzictwie kulturowym z 2003 roku. Obejmuje ona szerokie spektrum praktyk kulturowych, takich jak tradycyjna muzyka, rzemiosło i festiwale, które są integralną częścią węgierskiego krajobrazu kulturowego. W ostatnich latach Węgry przyjęły również zasady Konwencji Faro, które podkreślają społeczną wartość dziedzictwa.

Ta zmiana uznaje, że ochrona dziedzictwa to nie tylko ochrona obiektów fizycznych, ale także zapewnienie, że żywe tradycje pozostaną żywe i dostępne dla społeczności.

SPOŁECZNOŚCI I INSTYTUCJE NA RZECZ OCHRONY DZIEDZICTWA

Wiele społeczności lokalnych na Węgrzech jest szczególnie zaangażowanych w ochronę swojego dziedzictwa. Wsie wiejskie szczytą się zwłaszcza podtrzymywaniem tradycji, takich jak tradycyjne stroje, tańce i święta przekazywane z pokolenia na pokolenie. Na przykład, społeczność Palóc w północnych Węgrzech organizuje coroczne festiwale celebrujące swoją kulturę ludową, a mieszkańcy Siedmiogrodu, Székely, nadal czczą swoje dziedzictwo jako część swojej tożsamości. Podobnie mniejszości etniczne, takie jak Szwabowie (Niemcy znad Dunaju) i Słowacy, prowadzą centra kulturalne, aby zachować swoje unikalne zwyczaje i tradycje, często wspierane przez inicjatywy samorządowe. Oprócz tych oddolnych inicjatyw, kilka kluczowych instytucji odgrywa istotną rolę w ochronie i promocji dziedzictwa Węgier. Węgierski Dom Dziedzictwa (Hagyományok Háza)¹¹ jest wiodącą instytucją skupiającą się na ochronie tradycji ludowych w Kotlinie Karpackiej, oferującą warsztaty, szkolenia i edukację publiczną. Muzeum Narodowe i inne muzea regionalne odgrywają kluczową rolę w ochronie dziedzictwa materialnego, gromadzeniu i renowacji artefaktów historycznych. Organizacje zawodowe, takie jak ICOMOS¹² Węgry i Europa Nostra Węgry, również przyczyniają się do ochrony dziedzictwa poprzez doradztwo eksperckie i programy uznawania zasług.

SYSTEM WARTOŚCI STOJĄCY ZA DZIEDZICTWEM LOKALNYM I KULTUROWYM

Na Węgrzech lokalne dziedzictwo jest powszechnie interpretowane zarówno jako dobro kulturowe, jak i obywatelska odpowiedzialność. Odgrywa ono znaczącą rolę w pielęgnowaniu dumy narodowej, tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo jest często postrzegane jako spuścizna, którą należy szanować i chronić, a tradycyjne praktyki są celebrowane jako integralna część poczucia własnej tożsamości społeczności. Kluczowe jest tu pojęcie Hungarikum – oznaczenia unikatowych węgierskich produktów, tradycji i wartości, oficjalnie uznanych za ich znaczenie kulturowe. Należą do nich tradycje kulinarne, takie jak wino tokajskie i papryka Kalocsa, a także sztuka ludowa, muzyka i festiwale regionalne. Elementy te są nie tylko symbolami dumy, ale służą również jednoczeniu pokoleń i integracji Węgrów ze wspólną historią.

Jednocześnie nowsze interpretacje dziedzictwa kładą nacisk na różnorodność, krytyczną refleksję i innowacyjność. Lokalne dziedzictwo jest coraz częściej uznawane za narzędzie rozwoju społeczności, zaangażowania młodzieży i dialogu międzykulturowego. Podczas gdy tradycyjne narracje często romantyzują wiejską przeszłość Węgier, współczesne praktyki zagłębiają się w nieopowiedziane historie, marginalizowane historie i ewoluujące tożsamości. Dziedzictwo staje się w ten sposób żywym, dynamicznym zasobem, zdolnym do wspierania spójności społecznej i uczenia się międzypokoleniowego. Umożliwia społecznościom refleksję nad swoimi historiami, celebrowanie różnorodności kulturowej i angażowanie się w nowe, inkluzywne praktyki kulturalne. W tym sensie podejście Węgier do lokalnego dziedzictwa ulega zmianie – łączy tradycję z innowacją i dostrzega zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty swojej przeszłości.

[11] Hungarian Heritage House (Hagyományok Háza): About us. Retrieved June 30, 2025, from <https://www.hagyomanyokhaza.hu/en>

[12] ICOMOS Hungary: About ICOMOS Hungary. Retrieved June 30, 2025, from <https://www.icomos.hu/en>

KONFRONTACJA ZE SKOMPLIKOWANĄ PRZESZŁOŚCIĄ: "SPADEK" PO TRIANON

Traktat w Trianon z 1920 roku znacząco zmienił granice Węgier, pozostawiając miliony etnicznych Węgrów poza nowymi granicami kraju. Ta utrata terytorium i jej kulturowe konsekwencje są kluczowe dla węgierskiej pamięci narodowej i często określane są mianem „traumy Trianon”. Choć wpływ tego wydarzenia jest nadal odczuwalny, Węgry wypracowały sposoby radzenia sobie z jego spuścizną. 4 czerwca obchodzony jest jako Dzień Jedności Narodowej, który podkreśla wspólną tożsamość kulturową społeczności węgierskich, niezależnie od granic państwowych. Działania takie jak przyznawanie podwójnego obywatelstwa etnicznym Węgom za granicą mają na celu wzmocnienie tych więzi. Miejsca pamięci i formy wyrazu kulturowego pomagają zachować historię Trianon w świadomości społecznej. Narodowy Pomnik Jedności w Budapeszcie upamiętnia utracone osady węgierskie, a Székely Himnusz (Hymn Székely) nadal jest ważnym symbolem kulturowym. Działania te pomagają zachować pamięć o Trianon i podtrzymywać poczucie zbiorowej tożsamości wśród Węgrów, zarówno w kraju, jak i w społecznościach poza granicami kraju.

WNIOSKI: DZIEDZICTWO I TOŻSAMOŚĆ NARODOWA

Ochrona lokalnego dziedzictwa jest niezbędna dla samoświadomości narodu węgierskiego. Łączy pokolenia i wzmacnia poczucie wspólnej historii. Festiwale, pieśni i tradycje nie tylko oddają hołd przeszłości, ale także kształtują zbiorową tożsamość kraju. Te żywe tradycje są aktywnie pielęgnowane i przekazywane z pokolenia na pokolenie, dzięki czemu dziedzictwo pozostaje żywą częścią codziennego życia. Jest ono również wzmacniane przez silne prawa i instytucje kulturalne, odzwierciedlające narodowe zaangażowanie w ochronę zarówno materialnych zabytków, jak i niematerialnych praktyk dla przyszłych pokoleń. Bogate dziedzictwo kulturowe Węgier, prezentowane poprzez obiekty światowego dziedzictwa UNESCO, takie jak Hollókő, oraz celebrowane lokalne tradycje, pomagają wyróżnić kraj na arenie międzynarodowej. „Hungaricum”, termin oznaczający unikatowe węgierskie produkty i tradycje, takie jak wino tokajskie i papryka Kalocsa, podkreśla dumę, jaką Węgrzy odczuwają ze swoich skarbów kulturowych. Wspólna pamięć kulturowa łączy również społeczności węgierskie ponad granicami, zapewniając poczucie jedności w obliczu historycznych wyzwań, takich jak Trianon. Podsumowując, ochrona dziedzictwa na Węgrzech to nie tylko szacunek dla przeszłości; jest żywą, jednoczącą siłą kształtującą zbiorową tożsamość narodu i kierującą jego przyszłością.

PERCEPCJA PUBLICZNA I ZNACZENIE SPOŁECZNE

Serbia znana jest ze swojej tradycji, kultury i dziedzictwa kulturowego, które często rozumiane jest w kategoriach kultury materialnej (zabytki, architektura tradycyjna, kościoły, rzemiosło) i elementów niematerialnych (dialekty językowe, muzyka, rytuały, folklor, obrzędy). Instytucje w Serbii posiadają formalne mechanizmy ochrony dziedzictwa kulturowego, wiele inicjatyw pochodzi od lokalnych społeczności, organizacji młodzieżowych i obywateli, a pierwszym zetknięciem się z ochroną dziedzictwa kulturowego był książę Aleksander Karadziordziewić, który na wniosek Jovana Sterii Popovića wydał 22 lutego 1844 r. Rozporządzenie o ochronie zabytków jest pierwszym ogólnym aktem prawnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w Serbii i stanowi jeden z pierwszych współczesnych ogólnych aktów prawnych dotyczących zabytków w XIX-wiecznej Europie.

Dzięki szczególnym staraniom pisarza Milorada Panića-Surepa (późniejszego pierwszego dyrektora Instytutu), rząd Serbii założył w 1947 roku Instytut Ochrony i Naukowych Badań Zabytków Kultury Narodowej Republiki Serbii z siedzibą w Belgradzie. W 1960 roku Instytut przemianowano na Republikański Instytut Ochrony Zabytków Kultury – Belgrad, a w 1971 roku dołączył do niego Jugosłowiański Instytut Ochrony Zabytków Kultury, a wkrótce potem rozpoczęła się organizacja sieci instytucji ochrony na terytorium Serbii.

Serbia słynie z pielęgnowania kultury i tradycji, a także tradycyjnego tańca ludowego. Srpsko kolo to tradycyjny serbski taniec, wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Kolo jest zwierciadłem narodu serbskiego, tańczonym podczas wszystkich wydarzeń w życiu Serbów¹⁵. Zwyczaje różnią się w zależności od regionu, a każdy region ma bardzo złożoną strukturę, podczas gdy wydarzenia organizowane w przeszłości są nadal obecne w niektórych miejscach.

Odbývają się tu liczne festiwale i wydarzenia kulturalne, podczas których zespoły folklorystyczne promują serbską choreografię, śpiew i grę na instrumentach. „Sabor trubača u Guči” jest jednym z najchętniej odwiedzanych festiwali muzycznych z silnym akcentem folklorystycznym, a „Vukov sabor u Tršiću” to najstarsza manifestacja kulturalna w Serbii.

Lokalne dziedzictwo jest istotne dla społeczeństwa, zwłaszcza na obszarach wiejskich, gdzie tradycje i zwyczaje są kultywowane w dawnym stylu. W ostatnich latach wzrosła świadomość potrzeby zachowania lokalnych zwyczajów, dialektów, a także ludowego śpiewu, tańca i gry na instrumentach. Ostatnio w Serbii wdrożono wiele projektów digitalizacji dóbr kultury.

Na początku 2021 roku Ministerstwo Kultury i Informacji określiło Strategiczne Priorytety Rozwoju Kultury w Republice Serbii na lata 2021–2025, zatwierdzone przez Rząd Republiki Serbii. Dokument ten określa 20 kluczowych kierunków polityki kulturalnej, których celem jest poprawa sektora kultury, wzmocnienie świadomości tożsamości kulturowej, wprowadzenie nowoczesnych i innowacyjnych podejść do przekazywania wartości kulturowych, a także wspieranie współpracy z sektorem edukacji, nauki i turystyki.

Wśród strategicznych celów serbskiej polityki kulturalnej wyróżniają się: zwiększenie środków budżetowych na kulturę, ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego, intensywna współpraca z UNESCO, rozwój nowoczesnych muzeów i galerii, wspieranie sztuki i przemysłu filmowego, konkurencyjność w przestrzeni medialnej, a także decentralizacja produkcji kulturalnej. Do ważnych priorytetów należą również rozwój dyplomacji kulturalnej, wdrażanie i kontynuacja ważnych projektów infrastrukturalnych, współpraca z sektorem prywatnym poprzez partnerstwa publiczno-prywatne, a także zaangażowanie innych istotnych podmiotów. Planowane jest również wprowadzenie ulg podatkowych dla inwestycji w kulturę, uznanie ekonomicznego wymiaru kultury, wzmocnienie kultury popularnej, digitalizacja treści kulturalnych oraz rozwój turystyki kulturalnej. Szczególny nacisk położono na poprawę statusu niezależnych artystów, pracowników kultury i stowarzyszeń zawodowych artystów.

Serbia może pochwalić się pięcioma obiektami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, które świadczą o bogatej historii, duchowości i rozwoju kulturalnym Bałkanów:

- Stari Ras i Sopoćani (1979) – obejmuje znaczące zabytki średniowieczne: klasztor Sopoćani, klasztor Kolumn św. Jerzego, kościół św. Piotra i Pawła, a także pozostałości twierdzy Ras w Gradinie. ⁶
- Klasztor Studenica (1986) – jeden z najważniejszych ośrodków duchowych i artystycznych z czasów dynastii Nemanjić.
- Gamzigrad – Romuliana, pałac cesarza Galeriji (2007) – wyjątkowe stanowisko archeologiczne z późnego okresu rzymskiego.
- Średniowieczne zabytki Kosowa* (2004) – wpis zbiorowy obejmujący klasztory Dečani, Gračanica, Patriarchat Peć oraz kościół Matki Boskiej Ljeviške w Prizren. Obiekt ten znajduje się obecnie na Liście Światowego Dziedzictwa w Zagrożeniu.
- Stećci - średniowieczne nagrobki (2016) – obszar transgraniczny, który Serbia dzieli z Bośnią i Hercegowiną, Chorwacją i Czarnogórą.

Serbia wpisała dotychczas na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości pięć elementów, które przedstawiają żywe tradycje i zwyczaje o głębokim znaczeniu dla tożsamości narodowej²²:

- Slava – rodzinne święto patrona (2014)
- Kolo – tradycyjna gra ludowa w kręgu, symbol jedności i ducha wspólnoty (2017)
- Śpiew do Gęśli – Epickie dziedzictwo ustne przekazywane z pokolenia na pokolenie (2018)
- Wyrób ceramiki w Zlakusie – technika wyrobu naczyń na kole ręcznym, kultywowana we wsi Zlakusa (2020)
- Przygotowanie i stosowanie śliwowicy – praktyki społeczne i wiedza związana z tradycyjną produkcją śliwowicy (2022)
- Praktyki malarskie Kovačicy (2024)

Ministerstwo Kultury Republiki Serbii sprawuje pieczę nad 28 narodowymi instytucjami kultury, które są kluczowymi podmiotami w ochronie i rozwoju dziedzictwa kulturowego oraz współczesnej twórczości. Wśród nich znajdują się:

- Republikański Instytut Ochrony Zabytków Kultury, jako centralna instytucja zajmująca się profesjonalną ochroną nieruchomych dóbr kultury²³
- Muzeum Narodowe Serbii, najważniejsza instytucja muzealna w kraju
- Archiwa Państwowe Serbii, obejmujące sieć 36 archiwów publicznych w całym kraju
- Archiwum Jugosławii, będące kustoszem archiwów byłego wspólnego państwa
- Biblioteka Narodowa Serbii, koordynująca prace sieci 164 bibliotek publicznych
- Jugosłowiańska Kinematografia, instytucja o szczególnym znaczeniu dla ochrony dziedzictwa filmowego
- Centrum Filmowe Serbii, odpowiedzialne za rozwój i promocję krajowej kinematografii

SPOŁECZNOŚCI I INSTYTUCJE NA RZECZ OCHRONY DZIEDZICTWA

Serbskie dziedzictwo kulturowe stanowi unikalną mieszankę wielu tradycji i narracji: słowiańskiej (przeplatanie się kultur południowosłowiańskich), bizantyjskiej (prawosławie, średniowieczne kościoły i klasztory, kult świętego Sawy, cyrylica), starożytnej bałkańskiej (style architektoniczne, dziedzictwo muzyczne, językowe i kulinarne pod wpływem orientально-islamskim). heroicznej (kultura chłopów-wojowników i bohaterów licznych powstań i walk zbrojnych, zarówno rzeczywiste, jak i mityczne przedstawienia historii narodowej i państwowej), narodowo-romantycznej (folklor, tradycje ustne, pieśni, opowieści, legendy, produktywnie i rodzinne tradycje wiejskie) oraz oświeconej-europejskiej (ideały racjonalności, nowoczesności i oświecenia, reprezentowane przez mieszczańską inteligencję, artystów i naukowców).

Dziedzictwo kulturowe Serbii obejmuje zatem zarówno dobra materialne, jak i niematerialne z różnych okresów historycznych, w tym elementy kultury elitarnej i ludowej, z wyraźną świadomością związku z osiągnięciami innych narodów, z którymi Serbowie zetknęli się na przestrzeni dziejów, a także z dziedzictwem kulturowym mniejszości narodowych żyjących obecnie w Serbii.

Ponieważ dziedzictwo materialne i niematerialne są ze sobą splecione, przenikają one całą tkankę społeczną danego narodu. Dlatego tradycję architektoniczną w Serbii można rozumieć jako odzwierciedlenie bardzo specyficznych wartości, symboli i znaczeń społecznych (ekonomicznych, kulturowych, politycznych). Liczne obiekty i przestrzenie kulturowe nie tylko odzwierciedlają architektoniczne cechy danego okresu historycznego, ale także fundamentalne zasady rządzące życiem publicznym w tamtym czasie – a mianowicie wartości, którymi kierowały się jednostki i całe społeczności. Jest to widoczne zarówno w średniowiecznych

serbskich kościołach i klasztorach, jak i w architekturze upamiętniającej oraz licznych monumentach związanych z dziedzictwem walk narodowowyzwoleńczych i powojennej odbudowy kraju w epoce jugosłowiańskiego socjalizmu.

Ochrona dziedzictwa kulturowego w Serbii jest bardzo powszechna we wszystkich społecznościach lokalnych, jednak różni się w zależności od położenia geograficznego oraz zwyczajów i tradycji.

Ministerstwa, instytuty, muzea i archiwa prowadzą eksperckie prace badawcze, konserwatorskie i edukacyjne, kierując się przepisami prawa i konwencjami międzynarodowymi, w tym Konwencją FARO i standardami UNESCO. Instytucje te klasyfikują dziedzictwo (np. jako zabytki o wyjątkowym znaczeniu), proponują środki ochronne i często pracują nad restauracją obiektów we współpracy z architektami, historykami i archeologami.

Kluczowe instytucje narodowe:

1. Ministerstwo Kultury Republiki Serbii
2. Instytut Ochrony Zabytków Kultury Serbii (Zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije)
3. Republikański Instytut Ochrony Zabytków Kultury
4. Sekretariat Wojewódzki ds. Kultury, Informacji Publicznej i Relacji ze Wspólnotami Religijnymi (Wojwodina)
5. Regionalne Instytuty Ochrony Zabytków Kultury – zlokalizowane w takich miastach jak Belgrad, Nowy Sad, Nisz, Kraljevo, Zaječar, Subotica, Kragujevac i innych.
6. Muzeum Narodowe w Belgradzie
7. Muzeum Etnograficzne w Belgradzie
8. Muzeum Wojwodiny
9. Macierz Serbska – Jedna z najstarszych instytucji kulturalnych i naukowych w Serbii, odgrywająca znaczącą rolę w archiwizacji, publikacji i edukacji kulturalnej związanej z dziedzictwem serbskim.
10. Archiwa Serbii i archiwa regionalne
11. Komisja UNESCO (Serbska Narodowa Komisja UNESCO)

SYSTEM WARTOŚCI LEŻĄCY U PODSTAW DZIEDZICTWA LOKALNEGO I KULTUROWEGO

Serbia zobowiązała się do podejścia do dziedzictwa opartego na wartościach, podpisując Konwencję FARO, która podkreśla, że dziedzictwo kulturowe należy do wszystkich i powinno być wykorzystywane do promowania demokracji, partycypacji i dobrobytu społeczności. Pomogło to ukształtować sposób, w jaki instytucje publiczne, organizacje prywatne i społeczności w Serbii rozumieją i zarządzają swoim dziedzictwem kulturowym.

Dziedzictwo kulturowe w Serbii jest ściśle powiązane z szerokim wachlarzem wartości historycznych, kulturowych, duchowych i społecznych. Odzwierciedla złożoną przeszłość kraju i jego wysiłki na rzecz budowania inkluzywnej i kreatywnej przyszłości. Dziedzictwo to nie tylko zachowanie starych budynków i zwyczajów, ale także tożsamość, dialog, edukacja i rozwój.

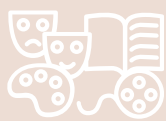
Do najważniejszych wartości dziedzictwa kulturowego Serbii zalicza się:

**Tożsamość
narodowa i ciągłość**

Średniowieczne klasztory, takie jak Studenica i Sopoćani, bitwa pod Kosowem (1389) oraz dziedzictwo dynastii Nemanjić są postrzegane jako symbole dumy narodowej i historycznych korzeni²⁶. Średniowiecze jest ściśle związane z tożsamością narodową Serbii, ponieważ jest to okres o specyficznym kontekście duchowo-historycznym, który odegrał ważną rolę w kształtowaniu świadomości znaczenia przeszłości, a tym samym dziedzictwa narodowego.

**Tradycja
kulturowa i duma**

Praktyki takie jak Slava (niematerialne dziedzictwo UNESCO), tradycyjna muzyka ludowa, taniec (np. kolo) oraz rękodzieło, takie jak dywany Piroć, są celebrowane ze względu na swoją autentyczność i związek z życiem codziennym.

**Pamięć
historyczna**

Obiekty dziedzictwa kulturowego z czasów II wojny światowej i okresu jugosłowiańskiego, takie jak Kadinjača, przypominają o wspólnych zmaganiach, oporze i odporności.

**Znaczenie religijne
i duchowe**

Klasztory takie jak Žiža, Ostrog i Gračanica odgrywają kluczową rolę w serbskiej tradycji prawosławnej i życiu duchowym.

**Tożsamość
lokalna**

Dziedzictwo pomaga ludziom czuć się związanymi z regionem poprzez lokalne festiwale, dialekty i tradycje kulinarne, takie jak grill z Leskovaca czy dania z papryki z Wojwodiny.

**Współistnienie
międzykulturowe**

Szczególnie w miejscach takich jak Wojwodina dziedzictwo odzwierciedla bogatą mieszankę grup etnicznych – Węgrów, Romów, Słowaków, Bośniaków i Albańczyków – poprzez wielojęzyczne oznakowanie, różnorodność religijną i festiwale mniejszości.

**Zrównoważona
turystyka**

Dziedzictwo wspiera rozwój lokalny poprzez wioski etniczne (takie jak Drvengrad), szlaki winiarskie i turystykę kulturalną, często wspieraną przez programy UE i UNESCO.

**Edukacja i
zaangażowanie
obywatelskie**

Szkoły, muzea i programy dla młodzieży wykorzystują dziedzictwo, aby uczyć tolerancji, historii i świadomości kulturowej, zachęcając młodych ludzi do odkrywania i ochrony własnego dziedzictwa.

WNIOSKI: DZIEDZICTWO I TOŻSAMOŚĆ NARODOWA

Lokalne dziedzictwo odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu i wyrażaniu tożsamości Serbów. Reprezentuje bogatą historię, zwyczaje i wartości przekazywane z pokolenia na pokolenie, łącząc ludzi z ich korzeniami i społecznością. Od starożytnych klasztorów i tradycyjnej muzyki, po tańce ludowe i zwyczajowe uroczystości, lokalne dziedzictwo zachowuje unikalną złożoność kulturową Serbii. W wielu serbskich miastach i wsiach lokalne dziedzictwo jest źródłem dumy i poczucia przynależności, wzmacniając poczucie wspólnoty i ciągłości. Konsoliduje pamięć zbiorową i pomaga jednostkom zrozumieć ich miejsce w szerszym kontekście historycznym i kulturowym. Lokalne dziedzictwo przyczynia się do różnorodności kulturowej Serbii, podkreślając specyfikę regionalną, a jednocześnie pielęgnując wspólne wartości narodowe. Stanowi fundament edukacji kulturalnej i rozwoju turystyki, wzmacniając w ten sposób lokalne gospodarki i przyczyniając się do dyplomacji kulturalnej. Ostatecznie, ochrona lokalnego dziedzictwa jest niezbędna dla zachowania serbskiej tożsamości, ponieważ pozwala przeszłości pozostać żywą częścią teraźniejszości i przyszłości. Niedawnym przykładem kreatywnego podejścia Serbii do dziedzictwa jest przyjęcie Nowego Sadu do Sieci Miast Kreatywnych UNESCO (UCCN) w 2023 roku w dziedzinie sztuk medialnych – jako pierwszego miasta w Europie Południowo-Wschodniej, które otrzymało to wyróżnienie. Podkreśla to zaangażowanie Serbii w wykorzystywanie kultury i innowacji jako narzędzi zrównoważonego rozwoju miast.

Źródła:

- Historia ochrony dziedzictwa kulturowego Serbii https://heritage.gov.rs/latinica/istorija_zastite_u_srbiji.php
- POLITYKA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO (szczegółowy raport na temat polityki krajowej autorstwa Miroslavy Turković) <https://www.coe.int/en/web/herein-system/serbia>
- Kolo, tradycyjny taniec ludowy (UNESCO) <https://ich.unesco.org/en/RL/kolo-traditional-folk-dance-01270>
- Europejskie Centrum Dziedzictwa, <https://www.europeanheritagehub.eu/policy-monitor/policy-profile-serbia/>
- <https://www.novisadmediaarts.rs/en>
- <https://europa.rs/kulturno-nasledje-putovanje-kroz-vreme-i-prostor/>
- <https://www.politika.rs/sr/clanak/480223/podici-svest-o-kulturnom-nasledu-kao-identitetskom-nasledu>

PERCEPCJA PUBLICZNA I ZNACZENIE SPOŁECZNE

Dziedzictwo kulturowe i tradycja odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu tożsamości i polityki kulturalnej. Dziedzictwo – wyrażane terminem „Heimat” – zapewnia poczucie przynależności i wspólną historię między jednostkami i społecznościami. Kształtuje ich rozumienie siebie i swojego miejsca w świecie. Zapewnienie namacalnego związku z przeszłością i pielęgnowanie poczucia przynależności do miejsca może sprzyjać akceptacji zrównoważonych praktyk. Co ważne, lokalne dziedzictwo jest postrzegane nie jako statyczny relikw przeszłości, lecz jako dynamiczny, żywy zasób, który łączy ludzi z ich otoczeniem i historią. Włączenie lokalnego dziedzictwa do programów edukacyjnych, a także zrównoważonego rozwoju, może wzmocnić zrozumienie kulturowe, a tym samym prowadzić do bardziej odpornej przyszłości.

Koncepcje Heimatu i tradycji były często zawłaszczane przez prawicowe grupy i partie nacjonalistyczne, w szczególności przez Alternatywę dla Niemiec (AfD), w celu promowania narracji wykluczających i statycznego, nacechowanego rasowo pojmowania tożsamości kulturowej. Takie strategie „wyobcowania” opierają się na nostalgicznych i etnicznie jednorodnych wizjach przynależności narodowej i stały się bardziej powszechne w ostatnich latach wraz z szerszym wzrostem skrajnie prawicowych ruchów populistycznych w całej Europie.

W Niemczech po 1945 roku termin „Heimat” był długo unikany ze względu na jego instrumentalizację w okresie nazistowskim, podobnie jak używanie flagi narodowej. Dopiero w 2006 roku, wraz z Mistrzostwami Świata FIFA w piłce nożnej w Niemczech, używanie flagi, a także poczucie dumy z własnego kraju, stopniowo stały się bardziej akceptowalne wśród szerszej publiczności. Zarówno podmioty polityczne, jak i społeczne dążyły do ukształtowania bardziej inkluzywnej i jednoczącej wizji dziedzictwa kulturowego, a co najważniejsze, do redefinicji Heimatu w demokratycznych, pluralistycznych kategoriach. Obejmuje to uznanie jego wymiaru emocjonalnego i kulturowego, jednocześnie oddzielając go od ideologii nacjonalistycznej. W związku z tym Federalne Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w poprzednim rządzie

Niemiec w latach 2021–2024 umieściło słowo „Heimat” w swojej oficjalnej nazwie (Bundesministerium des Innern und für Heimat). Ministerstwo stwierdziło: „Heimat to miejsce, gdzie ludzie czują się komfortowo, akceptowani i bezpieczni. Heimat nie jest kwestią ciasnoty, lecz nadaje orientację”. Ten symboliczny i strategiczny krok ma na celu odzyskanie Heimatu spod jarzma skrajnej prawicy i kultywowanie go jako przestrzeni różnorodności, solidarności obywatelskiej i wymiany demokratycznej – wzmacnianej przez instytucje publiczne i poprzez promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego przez UNESCO jako narzędzia spójności społecznej i dialogu międzykulturowego. W związku z tym, centralnym aspektem „Heimatu” i dziedzictwa w Niemczech jest kultura upamiętnienia, która jest również kluczowa dla demokratycznego samopoznania kraju. Zakorzeniona w narodowym wysiłku na rzecz konfrontacji z dziedzictwem narodowego socjalizmu, wzmacnia ona zaangażowanie na rzecz wolnego i demokratycznego porządku konstytucyjnego. Z ponad 300 miejscami pamięci w całym kraju, pamięć jest w dużej mierze realizowana na poziomie regionalnym, czyniąc odpowiedzialność historyczną częścią codziennego życia. Lokalne kultury pamięci ewoluowały również wokół podziału Niemiec i przeszłości NRD, zwłaszcza we wschodnich krajach związkowych. W ostatnich latach coraz większą uwagę zwraca się na zaniedbane aspekty historii Niemiec, takie jak historia kolonialna i społeczeństwo migracyjne. Ten zmieniający się krajobraz podkreśla ideę, że sprawnie działająca demokracja wymaga świadomości historycznej i inkluzywności.

RAMY PRAWNE I INSTYTUCJONALNE

Struktura federalna Niemiec skutkuje wielopoziomowym systemem prawnym ochrony dziedzictwa, z regulacjami na szczeblu krajowym, krajowym, europejskim i międzynarodowym. Dziedzictwo lokalne podlega przede wszystkim przepisom krajowym, ale są one kształtowane przez szersze ramy krajowe i ponadnarodowe. Na szczeblu federalnym najważniejszym aktem prawnym jest ustawa o ochronie dóbr kultury (Kulturgutschutzgesetz, KGSG), uchwalona w 2016 roku i stanowiąca nadrzędne ramy prawne. Dostosowuje ona prawo niemieckie do porozumień międzynarodowych, zwłaszcza do Konwencji UNESCO z 1970 roku, i reguluje import, eksport i ochronę dóbr kultury. Koncentrując się na dziedzictwie ruchomym, KGSG wpływa na ustawodawstwo krajowe w zakresie ochrony zabytków. Ustawa ta nie tylko ogranicza administracyjne zarządzanie dobrami kultury, ale także potwierdza ich wartość jako ucieleśnienia pamięci historycznej i tożsamości. Nakładając surowe warunki na przemieszczanie dóbr kultury i wprowadzając krajowe listy dziedzictwa, KGSG dąży do zapobiegania utracie obiektów o znaczeniu kulturowym, zwalczania nielegalnego handlu oraz zapewnienia dostępności i ochrony dóbr dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Ustawa odzwierciedla zasadę, że dziedzictwo kulturowe wymaga szczególnej i proaktywnej formy ochrony, opartej na etycznej odpowiedzialności.

Najważniejszym aktem prawnym na szczeblu krajowym jest „Denkmalschutzgesetz” (Ustawa o Ochronie Zabytków), regulująca kwestie nieruchomego dziedzictwa kulturowego, takiego jak budynki historyczne, stanowiska archeologiczne i krajobrazy kulturowe. Ustawy te określają kryteria wpisu na listę zabytków oraz regulują kwestie renowacji i rozbiórki. Dają one władzom stanowym znaczną władzę decyzyjną, argumentując, że zabytki są ważnym wyrazem tożsamości regionalnej, sprzyjają zaangażowaniu społecznemu oraz promują edukację i ciągłość. W związku z tym powiązane przepisy i regulacje mają bezpośredni wpływ na rozwój miast i planowanie przestrzenne, ograniczając nową zabudowę w dzielnicach historycznych, wpływając na projekty budowlane w celu zapewnienia zgodności architektonicznej oraz wymagając przeprowadzania ocen oddziaływania na dziedzictwo w procedurach planistycznych. Dzięki tym uprawnieniom ochrona zabytków kształtuje charakter miast i miasteczek, równoważąc współczesne potrzeby z historyczną ciągłością.

Celem jest zachowanie tożsamości regionalnej przy jednoczesnym zintegrowaniu dziedzictwa kulturowego ze współczesnym życiem i wspieraniu zaangażowania społecznego w historię. Dzięki strukturze federalnej poszczególne kraje związkowe mogą dostosowywać swoje przepisy do swojej unikalnej sytuacji – zapewniając zróżnicowane i lokalne podejście do zarządzania dziedzictwem.

Od momentu przystąpienia do Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w 2013 roku, niemieckie władze aktywnie angażują się w tworzenie krajowego inwentarza niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Bundesweites Verzeichnis Immaterielles Kulturerbe”), który uznaje kreatywne, inkluzywne i innowacyjne formy kultury. Przedstawia on przykłady żywych tradycji kulturowych i form ekspresji, które są praktykowane i przekazywane w Niemczech. Zgodnie z hasłem „Wissen. Können. Weitergeben.” („Wiedza. Zdolność. Przekazywanie”), inwentarz ma wzmacniać uznanie i uznanie dla tradycyjnej wiedzy i umiejętności. Wyróżnia on sześć kategorii:

- (1) zwyczaje i święta w ciągu roku,
- (2) tradycyjne techniki rzemieślnicze,
- (3) tradycje i życie w społeczności,
- (4) ludzie i przyroda,
- (5) muzyka i sztuki widowiskowe oraz
- (6) wzorcowe programy ochrony środowiska.

Decyzje o wpisach na nowe listy podejmowane są regularnie w wieloetapowym procesie. Stała Konferencja Ministrów Kultury krajów związkowych sporządza listę propozycji. Propozycje te są analizowane, oceniane i rekomendowane przez niezależny Komitet Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, działający przy Niemieckiej Komisji UNESCO. Oprócz krajowego spisu, niektóre kraje związkowe prowadzą własne rejestry (por. Niemiecka Komisja UNESCO)¹³

Niemcy posiadają dobrze rozwiniętą sieć publicznych i prywatnych instytucji zajmujących się ochroną i konserwacją lokalnego dziedzictwa. Instytucje te działają na szczeblu federalnym, krajowym lub gminnym i odzwierciedlają długoletnie zaangażowanie w ochronę dziedzictwa kulturowego jako dobra publicznego. Na szczeblu krajowym Niemiecki Narodowy Komitet Ochrony Zabytków (DNK) promuje świadomość i koordynację polityki w zakresie dziedzictwa. Każdy kraj związkowy posiada własny Krajowy Urząd Ochrony Zabytków (Landesamt für Denkmalpflege), odpowiedzialny za identyfikację, dokumentowanie i ochronę dziedzictwa zgodnie z prawem krajowym.

[13] <https://www.unesco.de/>

W sektorze prywatnym Niemiecka Fundacja Ochrony Zabytków (DSD) odgrywa ważną rolę, zwłaszcza we wspieraniu mniejszych projektów społecznych. Instytucje te współpracują z władzami lokalnymi, kościołami i obywatelami w celu ochrony zarówno dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego. W każdym kraju związkowym istnieje wiele mniejszych prywatnych instytucji zajmujących się dziedzictwem kulturowym i ochroną zabytków. Muzea, np. tzw. Landesmuseen (muzea krajowe) i instytucje sztuki, również odgrywają istotną rolę w ochronie dziedzictwa kulturowego w Niemczech.

SYSTEM WARTOŚCI STOJĄCY ZA DZIEDZICTWEM LOKALNYM I KULTUROWYM

Chociaż dziedzictwo kulturowe jest postrzegane jako istotny element tożsamości i spójności społecznej w Niemczech, niemieckie instytucje i społeczeństwo są bardzo ostrożne w publicznym eksponowaniu lub tematyzacji swojego dziedzictwa kulturowego. Wynika to z doświadczeń „Trzeciej Rzeszy”, Holokaustu i II wojny światowej. Dlatego wszystkie instytucje publiczne i wszystkie projekty dotyczące dziedzictwa kulturowego, które zostały zbadane w ramach niniejszego dochodzenia, stanowczo podkreśliły, że dyskusje i projekty dotyczące niemieckiego dziedzictwa kulturowego zawsze opierają się na „wolnym i demokratycznym porządku podstawowym” niemieckiej Ustawy Zasadniczej (Grundgesetz). Znajduje to swój fundamentalny wyraz w art. 1 niemieckiej Ustawy Zasadniczej (Godność człowieka jest niepodważalna) i jej „zasadzie demokracji”, obejmującej równy udział wszystkich obywateli w procesie demokratycznym (partycypacja), suwerenność narodu i „rządy prawa”.

To fundamentalne podejście do własnego dziedzictwa kulturowego znajduje odzwierciedlenie w misji Fundacji Kultury Niemieckich Krajów Związkowych (Kulturstiftung der Länder): „Fundacja Kultury Niemieckich Krajów Związkowych broni różnorodności kulturowej jako cechy charakterystycznej ludzkości i naszego wspólnego dziedzictwa. Głęboko wierząc, że różnorodność kulturowa może rozkwiąć jedynie w kontekście demokracji, tolerancji, sprawiedliwości społecznej i wzajemnego szacunku między społeczeństwami i kulturami, Fundacja Kultury uznaje równą wartość wszystkich kultur i ich form wyrazu kulturowego, w tym kultur osób należących do mniejszości. Zgodnie z Ustawą Zasadniczą Republiki Federalnej Niemiec, Fundacja Kultury Niemieckich Krajów Związkowych bezwarunkowo potwierdza wolność sztuki i nauki, badań i nauczania, a także władzę krajów związkowych nad kulturą”.¹⁴

WNIOSKI: ROLA DZIEDZICTWA LOKALNEGO W TOŻSAMOŚCI NIEMIECKIEJ

Ochrona lokalnego dziedzictwa odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu samoświadomości i tożsamości narodu niemieckiego. Chociaż termin „dziedzictwo lokalne” nie jest powszechnie używany, zachowanie zarówno materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego – takiego jak miejsca historyczne, tradycje regionalne i praktyki upamiętniające – stało się centralnym elementem demokratycznego i kulturowego rozumienia Niemiec.

Biorąc pod uwagę złożoną historię Niemiec, a zwłaszcza spuściznę narodowego socjalizmu i NRD, dziedzictwo w tym kraju jest ściśle związane z pamięcią, inkluzją i odpowiedzialnością obywatelską. Działania na rzecz redefinicji obciążonych historycznie terminów, takich jak Heimat, odzwierciedlają szersze przejście w kierunku bardziej narodowo-centricznej, a jednocześnie demokratycznej i zróżnicowanej definicji tego terminu. Instytucje na wszystkich szczeblach promują dziedzictwo jako żywy zasób, który sprzyja przynależności, wspiera edukację i zrównoważony rozwój oraz wzmacnia tożsamość społeczną. W ten sposób lokalne dziedzictwo nie polega tylko na zachowaniu przeszłości, ale na kształtowaniu wspólnej, trwałej przyszłości.

[14] <https://www.kulturstiftung.de/cultural-foundation-of-the-german-federal-states/> viewed on July 15th, 2025

4. WNIOSKI

O czym zatem powinniśmy pamiętać, będąc nowicjuszami w świecie dziedzictwa kulturowego, gdy zamierzamy rozpocząć własny projekt związany z lokalnym dziedzictwem, jakim jest zorganizowanie wycieczki po lokalnym dziedzictwie?

CZYM JEST LOKALNE (KULTURALNE) DZIEDZICTWO?

Przede wszystkim, można śmiało zastosować szerokie rozumienie lokalnego dziedzictwa kulturowego. Termin ten nie ogranicza się ani do dziedzictwa materialnego (budynków, pomników, dzieł sztuki itp.), ani do niematerialnego (praktyk kulturowych, tradycji, muzyki itp.). Projekt EYES stosuje następującą definicję, która odpowiada definicji ze „Słownika Cambridge”:

Definicja dziedzictwa kulturowego:

Elementy dziedzictwa kulturowego danego społeczeństwa, takie jak tradycje, języki czy budynki, które powstały w przeszłości i nadal mają znaczenie.

Możliwy temat badań w zakresie dziedzictwa kulturowego¹⁵:

- Dziedzictwo materialne – na przykład budynki, zabytki, artefakty, odzież, dzieła sztuki, książki, maszyny, zabytkowe miasta, stanowiska archeologiczne;
- Dziedzictwo niematerialne – na przykład język i tradycje ustne, sporty i gry, sztuki widowiskowe, praktyki społeczne i tradycyjne rzemiosło;
- Dziedzictwo naturalne – na przykład krajobrazy, flora i fauna;
- Dziedzictwo cyfrowe – na przykład zasoby stworzone w formie cyfrowej (takie jak sztuka cyfrowa lub animacja) lub zdigitalizowane w celu zachowania.

[15] European School Education Platform: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/tutorials/learn-connect-and-reflect-cultural-heritage> viewed on July 15th, 2025

Definicja ta ma zastosowanie, jeśli zamierzasz zaangażować się w projekt dotyczący lokalnego dziedzictwa, ale nie wiesz, jaki temat wybrać, pierwszym krokiem może być rozejrzenie się po własnej społeczności i zidentyfikowanie rzeczy lub problemów, które są ważne dla ludzi i mają swoje korzenie gdzieś w przeszłości. W każdym przypadku twórcy projektów dotyczących lokalnego dziedzictwa powinni być świadomi potencjalnych pozytywnych skutków i zwrócić uwagę na warunki ramowe, które muszą zostać spełnione, aby te pozytywne skutki się zmaterializowały.

WHAT IS THE BENEFIT OF A LOCAL HERITAGE PROJECT?

Zajmowanie się lokalnym dziedzictwem kulturowym to kwestia globalna, uznawana za mającą potencjał kształtowania tożsamości. Dzięki zajmowaniu się dziedzictwem kulturowym jednostki stają się świadome swoich korzeni i zdają sobie sprawę, że są częścią społeczności. Dzięki temu ludzie zyskują większą samoświadomość, co daje im pewną orientację i stabilność.

Uświadomienie sobie własnego lokalnego dziedzictwa może mieć również pozytywny wpływ na całą społeczność. Ujawnienie wspólnego dziedzictwa kulturowego społeczności i odkrycie wspólnych cech poszczególnych osób najprawdopodobniej prowadzi do zacieśnienia więzi między członkami społeczności, co sprzyja poczuciu przynależności i wzajemnej sympatii. Ostatecznie poprawia to ich samopoczucie i satysfakcję z codziennego życia.

W każdym razie, rozpoznanie wzorców zachowań z własnej przeszłości, jak również z przeszłości własnej społeczności, może stanowić silne źródło orientacji na przyszłość. Wiedza o tym, co było pozytywne, a co negatywne w przeszłości, może prowadzić do lepszych decyzji w przyszłości. Dlatego dobra znajomość lokalnego dziedzictwa kulturowego może być źródłem zrównoważonego rozwoju w przyszłości.

Badania dziedzictwa kulturowego to wielowymiarowe zadanie, wymagające nabycia różnorodnych umiejętności w toku procesu badawczego. Obejmuje ono techniki wyszukiwania literatury, techniki badań archiwalnych, techniki przeprowadzania wywiadów, techniki prezentacji, w tym posługiwanie się multimedialnymi formami wyrazu, a także podstawową wiedzę i/lub umiejętności w badanym kontekście merytorycznym, by wymienić tylko kilka. W związku z tym „Świadomość i ekspresja kulturowa” jest jedną z ośmiu kluczowych kompetencji w procesie uczenia się przez całe życie.¹⁶

[16] European School Education Platform: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/tutorials/learn-connect-and-reflect-cultural-heritage> viewed on July 15th, 2025

SYSTEM WARTOŚCI STOJĄCY ZA LOKALNYMI PROJEKTAMI DZIEDZICTWA (KULTUROWEGO)

Nadmierne podkreślanie własnego, lokalnego dziedzictwa może jednak również ograniczać perspektywę jednostek. Jeśli silniejsze poczucie przynależności wiąże się z aktywnym odgraniczaniem i dewaluacją innych społeczności, przywiązanie do własnego dziedzictwa kulturowego może prowadzić do konfliktów między społecznościami i kulturami. Aby uniknąć takiej sytuacji, decydujące znaczenie ma świadomość i system wartości projektów dziedzictwa kulturowego.

Dlatego też, jeśli zamierzasz zaangażować się w projekt dziedzictwa kulturowego, upewnij się, że przestrzegasz poniższych fundamentalnych wytycznych dotyczących konkretnych wartości.

Wytyczne dotyczące wartości lokalnych projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego:

- **Spójrz na swoje lokalne dziedzictwo kulturowe z pluralistycznej, tolerancyjnej i skoncentrowanej na prawach człowieka perspektywy. Wszystkie kultury – tak jak wszyscy ludzie – mają uzasadnione prawo do istnienia, które należy uznać. Nie powinny być postrzegane jako zagrożenie dla własnej kultury, lecz jako źródło nauki i rozwoju.**
- **Unikaj uprzedzeń w podejściu do lokalnego dziedzictwa kulturowego. Oznacza to dostrzeganie ciemnych punktów w swoim lokalnym dziedzictwie i nie skupianie się wyłącznie na sukcesach. Tylko wtedy będziemy w stanie uniknąć powtórzenia błędów i porażek naszych przodków**

Jeśli te dwie podstawowe zasady zostaną potraktowane poważnie, obcowanie z dziedzictwem kulturowym może stać się siłą głęboko integrującą, w której żadna kultura nie będzie musiała obawiać się odrzucenia lub zdominowania. Otwiera to drogę nie tylko do lepszej komunikacji międzykulturowej, ale także do zdrowej i pewnej samooceny społeczności i ich poszczególnych członków.

Na szczęście wydaje się, że wszystkie kraje partnerskie tego projektu przyjmują tę postawę, która została wyraźnie przedstawiona w Konwencji Faro Rady Europy. Wszystkie kraje zdają się mierzyć ze swoją niekiedy skomplikowaną historią, czy to będzie narodowy socjalizm w Niemczech, dziedzictwo Trianon na Węgrzech, okupacja i obce rządy w Polsce, czy napięcia etniczne w Belgii.

Miejmy nadzieję, że ta tendencja, która przejawia się w różny sposób w różnych krajach, będzie wystarczająco silna, by stać się normą w obcowaniu z wieloma kulturami europejskimi i zacząć postrzegać ją jako siłę samorozwoju, a nie podziałów i narodowej hybrydy.